

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 316.77 + 007 (091) + 659.2/4 + 001.8 + 167/168

„Informacija“ i teorija komunikacije

Bilješke za buduću povijest tog koncepta

Hanno Hardt

*Fakultet za novinarstvo i masovne komunikacije,
Sveučilišta u Iowi, SAD i
Fakultet za sociologiju, politologiju i novinarstvo,
Sveučilište „Edvard Kardelj“, Ljubljana*

Sažetak

Povijesna analiza razvoja pojma informacije u teoriji komunikacije počinje njenim određenjem kao povijesnog okvira, kulturno-socijalnog konteksta za proučavanje medija i komunikacije. Informacija kao znanje, a komunikacija kao integracija i preobražaj različitih segmenata društva. Informacija se određuje kao oblik praktičkog znanja u procesu mijenjanja i ostvarivanja demokratskog društva.

S pomicanjem naglaska na znanstvenu, empirijsku analizu društva, informacija se označava znanstvenim statusom. Ovaj pristup oslanja se na modelske obrascе analize s naglascima na kibernetičke i matematičke probleme. Ambiciozniji, globalno usmjereni pristupi povezuje se s općim teorijama sistema. Temeljno ograničenje ovog poimanja informacije, modelskog, iskazuje se produkcijom iskrivljenih slika društvene stvarnosti i složene ljudske interakcije.

Ideja „informacije“ u suvremenoj američkoj teoriji komunikacije ima korijene u kulturno-povijesnoj tradiciji društvenih znanosti i, u novije vrijeme, odražava odlučni pomak prema pozitivističkom pristupu istraživanju komunikacije sve od četrdesetih godina ovog stoljeća.

Slijedeće zapažanja odnose se na povijest „informacije“ kao povijesni okvir za proučavanja medija i komunikacije, čija ideološka snaga dominira razvojem teorije komunikacije i istraživanjem više od 30 godina.

U jednom nedavno objavljenom članku Klaus Krippendorff je ukazao na brkanje „informacija“ s podacima, znanjem, negativnom entropijom, simbolizmom i komunikacijom (1984:5–7), nastojeći razjasniti svoju vlastitu definiciju informacije. Međutim, takvo je brkanje također pokazatelj aktivnosti na tom području i korištenja pojma „informacije“ kao sinonima za važna i relevantna područja studija o komunikaciji. U stvari, njegovi komentari zahtijevaju povijesnu analizu razvoja „informacije“ u teoriji komunikacije.

Moderna teorija komunikacije 20. stoljeća u Sjedinjenim je Državama uvela taj pojam u kontekstu pojave teorije o društvu. „Informacija“ se poimala kao znanje koje je smješteno u kulturnoj i društvenoj okolini suvremenog društva i koje se artikulira kao element u društvenoj komunikaciji pod vodstvom pragmatizma, kad su se društvena istraživanja usredotočila na ideju društvenog, ulogu zajednice i proces komunikacije. U okviru tih teorijskih razmatranja, komunikacija – i informacija – bile su aspekti organske teorije društva; i zaista, komunikacija je bila ta koja je odigrala najvažniju ulogu u povezivanju i objedinjavanju različitih segmenata društva pomoću širenja i primanja informacija.

Vladalo je mišljenje da bi u povoljnim uvjetima društvene i političke okoline svi članovi društva uspjeli. U skladu s time, John Dewey je definirao metode postizanja takvog uspjeha kategorijama slobode i dostupnosti znanja (1963:102). U nastojanju da filozofiju dovedu u praktičnu arenu rješavanja problema društva, američki su pragmatičari smatrali štampu odgovarajućim žarištem za analizu proizvodnje i prenošenje informacija i njihova doprinosa stvaranju „velikog” društva. Robert Park je, primjerice, ustvrdio da „čineći informacije o našem zajedničkom životu dostupnima svakom pojedincu ... ponovo ćemo uspostaviti, tvrdi se – čak i u složenom životu onoga što Graham Wallas naziva 'velikim društvom' – neku vrstu djelotvorne demokracije” (1967:99).

U njegovoj je definiciji komunikacije kao preobražavanja društva shvaćanje znanja kao informacije steklo važnu teorijsku i praktičku poziciju jer je postalo potreban uvjet za proces demokratizacije.

U radu Čikaške škole mediji su dobili izuzetno važnu ulogu u funkcioniranju demokratskog društva. U svom klasičnom eseju „Vijest kao oblik znanja” Park tvrdi da štampa proizvodi specifičan tip znanja – informaciju kao „pokvarljivu robu” (1967:40), koja dopire do javnosti u „obliku saopćenja, to znači vijesti” (1967:41).

I zaista, informacija se smatrala oblikom praktičnog znanja potrebnog članovima društva da bi bili kulturno povezani, da bi ekonomski funkcionirali i da bi politički sudjelovali u javnoj sferi. Kao što primjećuje Park, „vijest ... je nešto za što je osoba koja je čuje ili čita zainteresirana više pragmatično nego ocjenjivački” (1967:46). U isto vrijeme shvatilo se kakvi su mogući utjecaji prevelike količine informacija u „eri vijesti” (Park, 1967:47). U vezi s obilnom proizvodnjom i širenjem vijesti Dewey je ranije zaključio da „ima mnogo informacija o kojima se ne traži čovjekov sud, a kad se traži i čak kad bi on i želio o tome suditi, ne može efikasno djelovati jer je materijal na koji bi trebao djelovati toliko raspršen. Prosječni je čovjek danas okružen gotovim intelektualnim dobrima kao što je okružen gotovom hranom, robom, svim vrstama naprava. On ne može osobno sudjelovati u stvaranju bilo materijalnih bilo intelektualnih dobara, kao što su mogli njegovi preci. Zbog toga su oni znali više o onome što sami rade, iako su znali neusporedivo manje o tome što radi svijet u cjelini” (1963: 45–46). Njegovo zapažanje o tipu i količini informacija također ukazuje na opasnosti od stvaranja udaljenosti između proizvođača i primalaca informacija i otuđivanja putem podastiranja disperzivnih informacija koje razdvajaju ili izoliraju publiku.

Međutim studijama o medijima u ranoj američkoj sociologiji, informacija kao oblik praktičnog znanja igrala je ključnu ulogu u procesu mijenjanja i ostvarivanja demokratskog društva kao proklamiranog cilja primijenjene znanosti u društvu. I zaista, informacija smještena u kulturnoj tradiciji društvenih znanosti tog doba odražavala je specifičnu, kontekstualiziranu primjenu oblika znanja koji je postao karakterističan za moderno doba. U tom smislu informacija se poistovjećivala s proizvodnjom i potrošnjom vijesti, stvaranjem javnosti i sudjelovanjem u političkom procesu. U kontekstu humanističke tradicije američke sociologije (i ranije teorije komunikacije) informacija je bila društveni fenomen koji je omogućavao kulturnu koheziju, identifikaciju sa društvom i u društvu, te točku konverzacije i interakcije.

Nekoliko godina kasnije, s prevladavajućom znanstvenom analizom društva, koja je postala naglašenije empirijska, bihevioristička i znanstvena u analizi pojedinca, uloge komunikacije i utjecaja medija, pojam informacije je iznova definiran – ako ne i iznova izmišljen – da bi označio znanstveni status tog područja.

Konkretnije, teorija komunikacije i masovne komunikacije i istraživanje slijedili su put usitnjenog pozitivizma u analizi društva i demokratske prakse. Shodno tome, područ-

je studija o medijima okrenulo se od kulturno-historijskog objašnjavanja komunikacije i informacije prema društvenoznanstvenoj perspektivi, koja je zanemarila takvu kontekstualnu analizu. Glavni rezultat tih kretanja bilo je uvođenje i usvajanje modela i prakse stvaranja modela kao oblika teoretiziranja o komunikaciji pod utjecajem nekoliko disciplina (Me Quail i Windahl, 1981). U tim modelima komunikacije „informacija“ se ponovno pojavila u homeostatskoj paradigmi, to znači unutar sistema ravnoteže koji se temelji na gravitiranju prema stabilnosti i smanjivanju neizvjesnosti.

Takav je pomak poslužio nizu neposrednih i poželjnih ciljeva, osobito definiciji tog područja, demonstraciji njegova znanstvenog karaktera i njegovoj legitimaciji kao projekta na području društvenih znanosti. On je također označio prijelaz s organskog na mehanički model komunikacije s nizom ozbiljnih posljedica za razumijevanje društvene komunikacije.

Privlačnost „informacije“ kao znanstvenog koncepta te, shodno tome, legitimnog pristupa komunikaciji, naročito se povećala s usponom teorije informacija kao novog područja društvenoznanstvenog istraživanja. Osobito je objavljivanje djela Norberta Wienera o kibernetici (1949) izdiglo pitanje informacije i njenih potencijala iznad područja kulturnih ili semantičkih pitanja, dok je uvođenje Shannonova i Weaverova modela komunikacije (1949) kao matematičkog (statičkog) problema predstavljalo privlačan ali pojednostavnjen pristup analizi društvene komunikacije.

Oba su modela bila namijenjena istraživanju strukture toka informacija ili prenošenja informacija. Kasnije su objedinjeni s općom teorijom sistema u nastojanju da se ti modeli primjene na istraživanje društvenih sistema. Usprkos činjenici da se nova teorija informacija nije bavila značenjima vrijednostima ili kulturno-povijesnim kontekstima, popularnost tih modela među teoretičarima komunikacije ostala je uglavnom netaknuta te je oblikovala moderno shvaćanje komunikacije i informacije.

I zaista, privlačnost „informacije“ kao univerzalnog, možda čak unificirajućeg koncepta koji nadilazi pojedinačne discipline, dovela je do prilagodavanja „informacijske“ perspektive potrebama svih društvenih znanosti. Primjerice, u izdanju Međunarodne enciklopedije društvenih znanosti iz 1968. sasvim je jasno navodi da je „Čak i verbalna opisna potka znanosti koje se bave ponašanjem postala potpuno isprepletena konceptima iz teorije informacija: pojedine se grupe nazivaju „izvorima informacija“ ili „primaocima“; vješto izvođenje naziva se „obradom informacija“, memorija se opisuje kao „pohrana informacija“; živci „komunikacijskim kanalima“; obrasci živčanih impulsa „kodiranjem informacija“, a mozak „kompjutorom“ itd.“ (1968:331).

Nekoliko godina prije toga Randall Dahling je zaključio da su društvene znanosti tako uspješno prilagodile Shannon-Weaverov model svojim potrebama „zato što se ta ideja bavila stvarima od općeg interesa“ i zato se „mogla brže proširiti među disciplinama“ (1962:126). U stvari, uočena je potreba za teorijom komunikacije, koja je također pomogla u širenju Shannon-Weaverova modela. John i Klare su, govoreći o uspjehu tog modela, ustvrditi da je „od svih pojedinačnih doprinosa današnjem općem zanimanju za modele najvažniji Shannonov doprinos. Što se tiče tehničke strane istraživanja komunikacije, Shannonove su matematičke formulacije bile poticaj za velik dio kasnijih napora na tom području“ (1961:19). Ali isto je tako važno bilo Dahlingovo zapažanje da se spomenuti model proširio među društvenim znanostima „proporcionalno svojoj srodnosti s njihovim metodama“ i „svojoj analogijskoj i sugestivnoj vrijednosti“ (1962:132), pa je zbog toga takvo stvaranje modela bilo omiljeno među teoretičarima komunikacije.

Problemi se javljaju zbog usvajanja modela koji možda nisu prikladni za teoretiziranje o društvenoj komunikaciji – usprkos ponavljanim poricanjima tvrdnje da se složenost dru-

štvenih sistema ne može odraziti u tim modelima – i zbog tretiranja informacije kao matematičkog koncepta. Na primjer, Sari Thomas je ustvrdio da koncept „prijenosa”, koji primjenjuje teorija informacija podrazumijeva „linearnu aktivnost koja ima početak i kraj” i postaje „problematičan kad se primjeni na ljudsku (organsku) aktivnost” (1982: 83). U stvari, taj se argument može proširiti tvrdnjom da za proučavanje komunikacije „cijeli pojam odnosa pošiljalac–primalac može zamagljivati proces prenošenja informacije kakav se događa na društvenoj razini ponašanja” (1982:84).

Čini se da je još problematičniji pojam informacije kao posredničkog događaja i nastojanje modela kibernetike i teorije informacija da „poruku” proučavaju kao zaseban fenomen. Takav postupak lišava proces komunikacije njegova konteksta, izolira informaciju i izobličava društvenu interakciju. Kao što je sažeto rekao Thomas: „Iz teorijske perspektive, argument protiv shvaćanja informacije unutar paradigme pošiljalac–primalac odnosi se, naravno, na ono što se smatra iskrivljenom slikom ljudske interakcije – slikom koja sasvim elegantno zadovoljava zahtjeve paradigmatičke jednostavnosti, ali ima malo ili nema nikakve veze sa složenosti djelovanja koja ta paradigma predstavlja” (1982:86).

Shodno tome, ideja informacije koja se razvijala od svog uvođenja preko široke primjene modela koji su potekli iz teorije informacija, izgubila je svoje bogato, kulturno određeno i društveno kontekstualizirano značenje. Njezino svođenje na konkretan (matematički) element unutar modela komunikacije odražava ne samo prijelaz teorije komunikacije s kulturno-povijesne perspektive na društveno znanstveni pristup, već također pokazuje trajni utjecaj teorije informacija na artikulaciju teorijskih pozicija u studijama o komunikaciji.

S druge strane, u kontekstu političke ekonomije i kritičkog istraživanja društva, „informacija” je ponovo ušla u područje studija o komunikaciji, osobito posljednjih godina, da bi se pojavila u raspravi o tehnološkoj, političkoj i ideološkoj poziciji Sjedinjenih Država. Primjerice, Herbert Schiller opsežno piše o utjecaju izvoza američkih informatičkih sistema (1976) dok Wilson P. Dizard mlađi, piše o realnosti informatičkog doba (1985). Oba autora – a ima i nekoliko drugih – bave se posljedicama modernizacije, osobito u Sjedinjenim Državama, i opisuju kulturni i ekonomski kontekst uspona informacije kao robe koja ima značajan utjecaj na ljude, njihove vrijednosti i, naposljetku, kvalitetu njihova života.

Međutim, kao teorijsko pitanje, „informacija” u suvremenoj teoriji komunikacije predstavlja ideju znanstvenog istraživanja; ona predstavlja filozofsku poziciju koja se temelji na pozitivističkom shvaćanju društvenog svijeta i odražava ideološku perspektivu u kojoj se „informacija” nalazi u funkciji odražavanja i jačanja društvenog (i političkog) sistema, uklanjanja neizvjesnosti i očuvanja postojećeg stanja.

Prevela s engleskog:
Jasenska Planinc

Hanno Hardt

„INFORMATION” AND THE THEORY OF COMMUNICATION

Summary

A historical analysis of the concept of information, within communication theory, begin with its determining as a historical framework, a socio-cultural context for the study of media and communication; information as knowledge, and

communication as the integration and transformation of the different segments of society. Information is defined as a form of practical knowledge in the process of change and the realization of a democratic society.

With the stressing of a scientific, empirical, analysis of society the scientific status of information is getting stronger. Such an approach relies on the model patterns of analysis with a stress on cybernetical and mathematical problems. More ambitious, globally directed approaches connect this approach with general system theory. A fundamental limitation of this model conception of information manifests itself in the production of distorted images of social reality and of complex human interaction.